INGLIZ VA ÖZBEK TILLARIDA MILLIY-MADANIY KONSEPTLARNING LINGVOKOGNITIV QIYOSIY TAHLILI

Tursunqulova Dilnoza Jahongir qizi
Samarqand Davlat Çet tillar Instituti Xorijiy til va adabiyoti ta'lim yönalişi talabasi
dtursunqulova49@gmail.com
Ilmiy rahbar: ***Sattarova Dilrabo Ikromboyevna***
Samarqand davlat çet tillar instituti assistenti öqituvçisi
sattarovadilrabo25@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24395848

Annotatsiya: Mazkur tezisda ingliz va özbek tillarida milliy-madaniy konseptlarning lingvokognitiv xususiyatlari qiyosiy jihatdan tadqiq etiladi. Konseptlarning şakllanişida til, tafakkur, milliy mentalitet, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlarning özaro munosabati yoritiladi. Tadqiqot doirasida "Vatan" (HOMELAND), "Oila" (FAMILY), "Mehmondöstlik" (HOSPITALITY) va "Erkinlik" (FREEDOM) konseptlari tanlanib, ularning leksik, frazeologik, paremiologik va metaforik ifodalanişi tahlil qilinadi. George Lakoff va Mark Johnsonning konseptual metafora nazariyasi, Farzad Şarifianning madaniy lingvistika yondaşuvi hamda ingliz va özbek tillarida olib borilgan qiyosiy tadqiqotlar nazariy asos sifatida qöllanadi. Tahlil natijasida har ikki tilda umumiy kognitiv asoslar mavjud bölsa-da, ularning milliy-madaniy mazmuni, baholaş mezonlari va assotsiativ qatlamlarida farqlar kuzatilişi aniqlanadi. Şuningdek, tanlangan 24 ta til birligi asosida dastlabki tavsifiy statistik tahlil amalga oşiriladi.

Kalit sözlar: konsept, lingvokognitiv tahlil, milliy-madaniy konsept, lingvomadaniyat, konseptual metafora, milliy mentalitet, Vatan, oila, mehmondöstlik, erkinlik, ingliz tili, özbek tili.

KIRIŞ

Globallaşuv, xalqaro kommunikatsiya va madaniyatlararo munosabatlar jadallaşayotgan hozirgi davrda turli xalqlarning dunyoni qanday idrok etişi, qadriyatlarni qanday konseptuallaştirişi va ularni til vositasida qanday ifodalaşini örganiş tilşunoslikning muhim yönalişlaridan biriga aylanmoqda. Til faqat axborot almaşiş vositasi emas, balki muayyan xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tajribasi, dunyoqaraşi va milliy-madaniy qadriyatlarini saqlovçi kognitiv tizim hamdir. Şu sababli ingliz va özbek tillaridagi milliy-madaniy konseptlarni qiyosiy örganiş ikki xalqning olamni anglaş mexanizmlari, umumiy insoniy qadriyatlari va öziga xos madaniy tafovutlarini aniqlaşda alohida ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, "Vatan", "Oila", "Mehmondöstlik" va "Erkinlik" kabi konseptlar har ikki xalqning ijtimoiy hayoti va qadriyatlar tizimida muhim örin egallaydi. Biroq uşbu tuşunçalarning mazmuni faqat luğaviy ma'no bilan çegaralanmaydi. Ular maqollar, iboralar, metaforalar, ramziy birliklar va kundalik nutq orqali qöşimça madaniy ma'nolar kasb etadi. Masalan, özbek tilidagi *"Özga yurtda şoh bölgunça, öz yurtingda gado böl"* maqolida Vatanga mansublik va yurt bilan boğliqlik moddiy mavqedan ustun qöyilsa, ingliz tilidagi *"East or west, home is best"* maqolida uy va taniş muhitning inson uçun qadrli ekanligi ifodalanadi. Har ikkala birlikda makon va mansublik konseptlari muştarak bölsa-da, ularning obrazli ifodasi va madaniy urğusi bir xil emas.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Konsept va uning til hamda tafakkur bilan munosabati kognitiv tilşunoslik doirasida George Lakoff, Mark Johnson, Ronald Langacker, Charles Fillmore kabi olimlarning ilmiy qaraşlarida yoritilgan. Lakoff va Johnson konseptual metaforani inson tafakkurining muhim mexanizmi sifatida izohlab, mavhum hodisalarni konkret tajriba orqali anglaş jarayonini asoslab bergan [1]. Farzad Şarifian esa madaniy lingvistika doirasida til birliklarida aks etadigan madaniy sxemalar, kategoriyalar va metaforalarni tadqiq etib, konseptualizatsiyaning jamoaviy madaniy tajriba bilan boğliqligini körsatgan [2].

Özbek va ingliz tillaridagi milliy-madaniy konseptlarni qiyosiy örganiş borasida ham muayyan ilmiy izlanişlar amalga oşirilgan. Xususan, Husnora Mamadaliyeva ingliz va özbek tillarida "Vatan" konseptining maqollar asosidagi qiyosiy xususiyatlarini tadqiq etgan [3]. S. A. Ruzieva ingliz va özbek tillarida oila qadriyatlarining milliy-madaniy konseptuallaşuvini leksik, frazeologik va paremiologik materiallar asosida yoritgan [4]. N. J. Sulaymanovaning tadqiqotida esa ingliz va özbek tillaridagi konseptual metaforalarning kognitiv-semantik xususiyatlari qiyoslangan [5]. Uşbu izlanişlar mavzuning nazariy va amaliy jihatdan örganilganligini körsatsa-da, bir neçta milliy-madaniy konseptni yagona lingvokognitiv model asosida, ularning umumiy va farqli kognitiv belgilarini statistik tavsif bilan birgalikda tahlil qiliş zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz va özbek tillaridagi milliy-madaniy konseptlarning lingvokognitiv xususiyatlarini qiyosiy örganiş, ularning leksik, frazeologik, paremiologik va metaforik ifodalarida namoyon böladigan umumiy hamda milliy öziga xos belgilarni aniqlaşdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon böladi:

- ingliz va özbek tillaridagi "Vatan", "Oila", "Mehmondöstlik" va "Erkinlik" konseptlari yagona qiyosiy lingvokognitiv tahlil modeli asosida örganiladi;
- konseptlarning mazmuni denotativ, assotsiativ, aksiologik va madaniy-pragmatik qatlamlarga ajratilib, ularning özaro munosabati aniqlanadi;
- har ikki tildagi maqol, ibora va metaforalar asosida konseptual modellar qiyoslanadi hamda madaniy jihatdan öziga xos semantik belgilar körsatiladi;
- tanlangan til birliklari asosida dastlabki statistik tasnif işlab çiqilib, umumiy va farqli kognitiv belgilar miqdoriy jihatdan tavsiflanadi.

ASOSIY QISM

Milliy-madaniy konseptlarning lingvokognitiv mohiyati. Konsept inson ongida şakllanadigan, muayyan predmet, hodisa yoki voqelik haqidagi bilimlar, tasavvurlar, hissiy munosabatlar va baholaş mezonlarini birlaştiruvçi murakkab kognitiv birlikdir. Konseptning mazmuni faqat sözning luğaviy ma'nosi bilan çeklanmaydi, balki insonning şaxsiy tajribasi va muayyan jamiyatning kollektiv xotirasi bilan ham boyib boradi.

Lakoff va Johnsonning konseptual metafora nazariyasiga köra, inson mavhum tuşunçalarni köpinça kundalik hayotda bevosita kuzatadigan konkret tajribalar asosida anglaydi. Masalan, *"LIFE IS A JOURNEY"* (HAYOT — SAYOHAT) konseptual modeli inson hayotini yöl, maqsad, tösiq va manzil bilan boğliq holda idrok etişga imkon beradi [1]. Bunday mexanizm milliy-madaniy konseptlarda ham namoyon böladi.

Şarifian madaniy lingvistika doirasida konseptualizatsiyani madaniy sxemalar, kategoriyalar va metaforalar bilan boğlaydi. Uning yondaşuvida til birliklari muayyan xalqning kollektiv tajribasini aks

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ettiruvçi madaniy bilimlarni faollaştiradi [2]. Demak, ingliz va özbek tillaridagi bir xil luğaviy mazmunga ega birliklar turliça assotsiativ va aksiologik mazmun kasb etişi mumkin.

Mazkur tadqiqotda milliy-madaniy konseptlarning quyidagi tört qatlamli tahlil modeli taklif etiladi:

1. Denotativ qatlam — konseptning asosiy luğaviy va predmetli mazmuni.
2. Assotsiativ qatlam — konsept bilan boğliq obrazlar, tasavvurlar va hissiy boğlanişlar.
3. Aksiologik qatlam — konseptga nisbatan ijobiy yoki salbiy baholaş, qadriyat va me'yorlar.
4. Madaniy-pragmatik qatlam — konseptning muayyan nutqiy vaziyat, urf-odat va ijtimoiy munosabatlarda namoyon bölişi.

Uşbu model konseptlarni oddiy luğaviy muqobillik darajasida emas, balki ularning inson ongidagi mazmuniy tuzilişi va madaniy vazifalari asosida qiyoslaş imkonini beradi.

"Vatan" (HOMELAND) konseptining lingvokognitiv tahlili. *"Vatan"* konsepti özbek milliy tafakkurida tarixiy xotira, tuğilgan joy, ajdodlar merosi, ona zamin, xalq va milliy mansublik kabi tuşunçalar bilan uzviy boğliq. Özbek tilidagi *"ona Vatan", "ona yurt", "kindik qoni tökilgan joy", "yurt tuproği"* kabi birliklarda Vatan inson hayotining boşlanişi va ma'naviy mansublik makoni sifatida konseptuallaştiriladi.

Masalan, *"Özga yurtda şoh bölgunça, öz yurtingda gado böl"* maqolida Vatan moddiy farovonlikdan ustun turadigan ma'naviy qadriyat sifatida namoyon böladi. Maqoldagi "şoh" va "gado" qarama-qarşiligi ijtimoiy mavqe bilan milliy mansublik örtasidagi aksiologik munosabatni oçib beradi. Ya'ni inson özga yurtdagi yuqori mavqedan köra, öz yurtidagi oddiy hayotni afzal körişi lozimligi ta'kidlanadi.

Ingliz tilida *"East or west, home is best"* maqoli uy va taniş muhitning inson hayotidagi ahamiyatini ifodalaydi. Bu yerda "home" konsepti faqat bino yoki yaşaş joyini emas, balki xavfsizlik, qulaylik va hissiy xotirjamlikni ham anglatadi. *"There is no place like home"* iborasi ham inson uçun öz uyining alohida qadri borligini ifodalaydi. Uşbu birliklar ingliz tilidagi HOME konseptining hissiy va makoniy mazmunini körsatadi [6].

Qiyosiy tahlilda özbek tilidagi *"Vatan"* konsepti köproq milliy mansublik, ajdodlar xotirasi va jamoaviy birdamlik bilan boğlangan bölsa, ingliz tilidagi *"home"* konseptida şaxsiy makon, oilaviy xavfsizlik va hissiy osoyiştalik jihatlari ham muhim örin egallaydi. Biroq bu farq mutlaq emas: ingliz tilida *"homeland"* tuşunçasi ham milliy mansublik va tarixiy ildizlarni anglatadi. Şuning uçun *"Vatan"* va *"home"* birliklarini barça kontekstlarda töliq ekvivalent deb hisoblaş mumkin emas.

"Oila" (FAMILY) konseptining kognitiv va aksiologik xususiyatlari. *"Oila"* konsepti har ikki xalqning madaniy tizimida muhim örin egallaydi. Biroq uning mazmuniy çegaralari, ijtimoiy vazifalari va qadriyatlar bilan aloqasi turli til birliklarida öziga xos tarzda namoyon böladi.

Özbek tilida *"oila", "xonadon", "rözğor", "ota-ona", "farzand", "qarindoş-uruğ"* kabi birliklar oila konseptining keng semantik maydonini şakllantiradi. *"Ota rozi — Xudo rozi"* maqolida ota-onaga hurmat diniy-axloqiy mezon bilan boğlangan. *"Quş uyasida körganini qiladi"* maqoli esa bolaning tarbiyasi, oilaviy muhit va avlodlararo tajribaning ahamiyatini ifodalaydi.

Ingliz tilida *"Blood is thicker than water"* iborasi qarindoşlik riştalarining kuçliligini ta'kidlaydi. *"Charity begins at home"* maqolida esa insonning mehr-oqibat va yordam körsatiş faoliyati avvalo öz oilasi va yaqinlaridan boşlanişi kerakligi ifodalanadi [6]. Bu birliklar FAMILY konseptining qarindoşlik, mas'uliyat va ğamxörlik kabi kognitiv belgilarini namoyon qiladi.

Ruzieva ingliz va özbek tillaridagi oila qadriyatlarini tahlil qilişda qarindoşlik terminlari, maqollar, frazeologik birliklar hamda avlodlararo munosabatlarning muhimligini qayd etadi [4]. Mazkur qaraş

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

asosida aytiş mumkinki, özbek tilidagi "oila" konseptining semantik maydonida ota-onaga hurmat, qarindoşlik aloqalari va avlodlar davomiyligi alohida ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi "family" konseptida esa qarindoşlik bilan bir qatorda şaxsiy mas'uliyat, özaro qöllab-quvvatlaş va oilaviy birlik ham muhim örin tutadi.

Masalan, *"Quş uyasida körganini qiladi"* maqoli bilan *"Like father, like son"* iborasi özaro qiyoslanganda, har ikkala tilda ham farzandning xulq-atvori ota-ona va oilaviy muhit ta'sirida şakllanişi haqidagi umumiy kognitiv model mavjudligi körinadi. Farq şundaki, özbek maqolida tarbiyaviy muhit ramziy "uya" obrazi orqali ifodalansa, ingliz iborasida ota va farzand örtasidagi bevosita öxşaşlikka urğu beriladi.

"Mehmondöstlik" (HOSPITALITY) konseptining milliy-madaniy xususiyatlari. Mehmondöstlik konsepti özbek milliy-madaniy tafakkurida mehmonni hurmat qiliş, izzat-ikrom körsatiş, dasturxon yoziş va mehmonni xursand qiliş kabi qadriyatlar bilan boğliq. *"Mehmon otangdan uluğ"* maqolida mehmonning ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, unga hurmat körsatiş zarurligi ta'kidlanadi. *"Mehmon kelsa eşikdan, rizqi kelar teşikdan"* maqolida esa mehmon taşrifi baraka va rizq bilan boğlanadi.

Bu birliklarda mehmon oddiy taşrif buyuruvçi sifatida emas, balki hurmat va e'tiborga loyiq şaxs sifatida konseptuallaştiriladi. Ayniqsa, "rizq" leksemasi mehmondöstlikning moddiy va ma'naviy tomonlarini birlaştiradi. Dasturxonning kengligi, taom ulaşiş va mehmonni izzat qiliş özbek madaniyatida ijtimoiy birdamlik va saxovat belgisi sifatida namoyon böladi.

Ingliz tilida *"Make yourself at home"* iborasi mehmonni öz uyidagidek erkin va qulay his qilişga undaydi. *"Guests, like fiş, begin to smell after three days"* maqoli esa mehmon kutişning vaqt va ijtimoiy me'yorlar bilan boğliq tomonini hazilomuz tarzda ifodalaydi [6]. Bu misollarda mehmondöstlik mehmonning qulayligi va mezbonning şaxsiy makoni örtasidagi muvozanat bilan ham boğlanadi.

Najmiddinovaning ingliz va özbek lingvomadaniyatidagi mehmondöstlik konseptiga bağişlangan tadqiqotida uy, mehmon va dasturxon bilan boğliq metaforik modellar qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqotda har ikki madaniyatda mehmondöstlikning umumiy tajribaga asoslangan jihatlari mavjudligi, biroq uning milliy ifodalanişida farqlar kuzatilişi körsatiladi [7].

Şunday qilib, özbek tilidagi HOSPITALITY konseptida mehmonni uluğlaş, baraka, saxovat va ijtimoiy hurmat kabi belgilar köproq namoyon bölsa, ingliz tilidagi birliklarda qulaylik yaratiş, şaxsiy hududni hurmat qiliş va mehmon-mezbon munosabatlaridagi muvozanat ham muhim kognitiv belgi sifatida körinadi. Bu xususiyatlar ikki xalqning mehmondöstlik amaliyotini mutlaq qarama-qarşi qöymaydi, balki ularning madaniy ifodalanişidagi urğularni körsatadi.

"Erkinlik" (FREEDOM) konseptining qiyosiy tahlili. *"Erkinlik"* konsepti insonning mustaqil qaror qabul qilişi, öz xohişiga muvofiq harakat qilişi, taşqi çeklovlardan xoli bölişi va huquqlarini amalga oşirişi bilan boğliq. Har ikki tilda uşbu konsept şaxsiy mustaqillik va ijtimoiy erkinlik kabi mazmuniy qatlamlarni qamrab oladi.

Özbek tilida *"erkinlik", "ozodlik", "mustaqillik", "hurriyat"* kabi birliklar konseptning asosiy nominativ vositalari hisoblanadi. *"Ozodlik"* sözi köpinça zulm va qaramlikdan xalos böliş, *"mustaqillik"* esa siyosiy va milliy öz taqdirini belgilaş imkoniyati bilan boğlanadi. Şu jihatdan, *"Vatan"* va *"Erkinlik"* konseptlari özbek lingvomadaniyatida köpinça bir-birini töldiruvçi mazmuniy munosabatda namoyon böladi.

Ingliz tilida *"freedom"* va *"liberty"* birliklari konseptning muhim nominativ vositalaridir. *"Freedom"* keng ma'noda erkinlik va mustaqil harakat qiliş imkoniyatini ifodalasa, *"liberty"* köpinça

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

huquqiy-siyosiy erkinlik, fuqarolik huquqlari va qonuniy kafolatlar bilan boğlanadi. Masalan, *"Freedom of speech"* birikmasi söz erkinligini, *"civil liberties"* esa fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini anglatadi.

"Give me liberty, or give me death!" iborasi tarixiy-siyosiy nutq kontekstida erkinlikni inson hayotidagi eng oliy qadriyatlardan biri sifatida ifodalaydi. Özbek tilidagi *"Ozodlik"* va *"Mustaqillik"* tuşunçalari ham tarixiy tajriba va milliy özlikni anglaş bilan çambarças boğliq. Demak, har ikki tilda erkinlik konsepti inson qadr-qimmati, mustaqil tanlov va ijtimoiy mas'uliyat bilan aloqador bölsa-da, uning ayrim ifodalarida tarixiy-siyosiy kontekstga xos farqlar kuzatiladi.

Tanlangan konseptlarning statistik-qiyosiy tahlili. Tadqiqotning miqdoriy qismida törtta konsept böyiça ingliz va özbek tillaridan jami 24 ta til birligi tanlandi. Har bir tilda har bir konseptga tegişli uçta birlik ajratildi. Materiallar maqollar, frazeologik iboralar va keng qöllanadigan turğun birikmalardan şakllantirildi. Tanlaşda birlikning konseptni ifodalaş darajasi, madaniy mazmuni va qiyosiy tahlil uçun yaroqliligi asosiy mezon böldi.

Tahlil quyidagi birliklar asosida amalga oşirildi:

1-jadval. Tanlangan birliklarning konseptni ifodalaş darajasi

Konsept	Özbek tilidagi misollar	Ingliz tilidagi misollar
Vatan / HOMELAND	"Özga yurtda şoh bölgunça, öz yurtingda gado böl"; "Ona yurting omon bölsa, rang-röying somon bölmas"; "Bulbul çamanni sevar, odam Vatanni"	"East or west, home is best"; "There is no place like home"; "Home sweet home"
Oila / FAMILY	"Ota rozi — Xudo rozi"; "Quş uyasida körganini qiladi"; "Oila — muqaddas qörğon"	"Blood is thicker than water"; "Charity begins at home"; "Like father, like son"
Mehmondöstlik / HOSPITALITY	"Mehmon otangdan uluğ"; "Mehmon kelsa eşikdan, rizqi kelar teşikdan"; "Mehmonning izzati uç kun"	"Make yourself at home"; "Guests, like fish, begin to smell after three days"; "A guest is a guest"
Erkinlik / FREEDOM	"Erkinlik"; "Ozodlik"; "Mustaqillik"	"Freedom"; "Liberty"; "Freedom of speech"

Manba: *Özbek tilidagi maqollar va turğun birikmalar muallif tomonidan paremiologik materiallar asosida tanlandi; ingliz tilidagi maqol va iboralar [6], konseptual-metaforik yondaşuv esa [1; 2] asosida tahlil qilindi. Jadvaldagi "Oila — muqaddas qörğon" va "A guest is a guest" birliklari tahliliy-kontekstual ifodalar bölib, an'anaviy maqol sifatida talqin qilinmaydi.*

Tanlangan materiallar konseptual mazmuniga köra törtta asosiy semantik belgi böyiça kodlandi:

- Mansublik va jamoaviylik — Vatan, qarindoşlik, milliy birlik va ijtimoiy birdamlik.
- Şaxsiy makon va mustaqillik — uy, şaxsiy hudud, mustaqil tanlov va erkinlik.
- Axloqiy-ma'naviy qadriyatlar — hurmat, mas'uliyat, saxovat, ota-onaga ehtirom va baraka.
- Xavfsizlik va qulaylik — himoya, xotirjamlik, oilaviy muhit va mehmon uçun qulay şaroit.

Birliklar dominant mazmuniga köra tasniflandi. Quyidagi natijalar mazkur 24 birlikdan iborat kiçik tanlanmaning tavsifiy tahlilini ifodalaydi; ular barça ingliz va özbek tilidagi konseptual birliklarning umumiy statistik körsatkiçi sifatida talqin qilinmasligi lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Jadval 2. Tanlangan til birliklarining dominant kognitiv-semantik belgilar böyiça taqsimoti

Kognitiv-semantik belgi	Özbek tili (12 birlik)	Ingliz tili (12 birlik)	Jami
Mansublik va jamoaviylik	4 (33,3%)	2 (16,7%)	6
Şaxsiy makon va mustaqillik	2 (16,7%)	4 (33,3%)	6
Axloqiy-ma'naviy qadriyatlar	4 (33,3%)	2 (16,7%)	6
Xavfsizlik va qulaylik	2 (16,7%)	4 (33,3%)	6
Jami	**12 (100%)**	**12 (100%)**	**24**

Manba: *Muallif tomonidan tanlangan 24 ta til birligining dominant semantik belgilar asosida kodlanişi natijasida tuzildi. Foizlar har bir til böyiça 12 birlikdan hisoblandi. Bu kiçik tanlanma tavsifiy tahlil bölib, keng korpus statistikasi emas.*

Jadval natijalariga köra, özbek tilidagi tanlangan birliklarda mansublik va jamoaviylik hamda axloqiy-ma'naviy qadriyatlar kategoriyalari nisbatan köproq namoyon böladi. Har ikki kategoriya törttadan birlikni, ya'ni 33,3 foizni taşkil etadi. Ingliz tilidagi tanlanmada esa şaxsiy makon va mustaqillik hamda xavfsizlik va qulaylik kategoriyalari törttadan birlik bilan ustunlik qiladi.

Mazkur farqni özbek tilida jamoaviylik va axloqiy qadriyatlarning, ingliz tilida esa individual makon va şaxsiy erkinlikning mutlaq ustunligi sifatida talqin qiliş notöğri böladi. Çunki tahlil kiçik va maqsadli tanlanmaga asoslangan. Biroq natijalar tanlangan maqol va iboralarda qaysi semantik urğular köproq faollaşişini körsatadi.

Tahlilning yana bir muhim natijasi şundan iboratki, konseptlar örtasida özaro semantik boğliqlik mavjud. Masalan, "Vatan" konsepti "mansublik" va "xavfsizlik" bilan, "Oila" konsepti "axloqiy qadriyatlar" va "himoya" bilan, "Mehmondöstlik" konsepti "saxovat" va "ijtimoiy munosabatlar" bilan, "Erkinlik" konsepti esa "mustaqillik" va "şaxsiy tanlov" bilan aloqador. Demak, milliy-madaniy konseptlar ongda alohida birliklar sifatida emas, balki özaro boğlangan kognitiv tarmoq sifatida şakllanadi.

XULOSA

Ingliz va özbek tillaridagi milliy-madaniy konseptlarning lingvokognitiv qiyosiy tahlili til, tafakkur va madaniyat örtasidagi uzviy munosabatni aniqlaş imkonini beradi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinçidan, milliy-madaniy konseptlar oddiy luğaviy birliklardan farqli ravişda denotativ, assotsiativ, aksiologik va madaniy-pragmatik qatlamlarni özida birlaştiradi. Şu sababli ularni qiyosiy örganişda faqat tarjima muqobillarini aniqlaş yetarli emas; balki birliklarning madaniy mazmuni va nutqiy vazifalarini ham hisobga oliş zarur.

Ikkinçidan, *"Vatan", "Oila", "Mehmondöstlik"* va *"Erkinlik"* konseptlari har ikki tilda umumiy insoniy qadriyatlarga tayansa-da, ularning obrazli va paremiologik ifodalanişida milliy-madaniy tafovutlar mavjud. Özbek tilidagi tanlangan misollarda milliy mansublik, avlodlararo hurmat, mehmonni uluğlaş va ma'naviy qadriyatlar alohida köriniş kasb etadi. Ingliz tilidagi misollarda esa uy va şaxsiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

makon, qarindoşlik riştalari, mehmon-mezbon munosabatidagi muvozanat va şaxsiy erkinlik kabi mazmuniy belgilar namoyon böladi.

Uçinçidan, konseptual metaforalar va maqollar milliy tafakkur modellarini aniqlaşda muhim lingvistik material hisoblanadi. Ular orqali mavhum qadriyatlar konkret obrazlar, kundalik tajriba va ijtimoiy munosabatlar vositasida ifodalanadi.

Törtinçidan, tanlangan 24 ta til birligi asosida amalga oşirilgan tavsifiy statistik tahlil özbek tilidagi materiallarda mansublik va axloqiy-ma'naviy qadriyatlar, ingliz tilidagi materiallarda esa şaxsiy makon va xavfsizlik bilan boğliq semantik belgilar nisbatan köproq uçraşini körsatdi. Uşbu natijalar dastlabki kuzatuv xususiyatiga ega bölib, kelgusida kengroq korpus materiallari asosida tekşirilişi lozim.

Beşinçidan, mazkur tadqiqotda taklif etilgan tört qatlamli lingvokognitiv tahlil modeli boşqa konseptlarni, jumladan, "Adolat", "Baxt", "Vijdon", "Döstlik", "Or-nomus" va "Mehnat" konseptlarini qiyosiy örganişda ham qöllanişi mumkin.

Şunday qilib, ingliz va özbek tillaridagi milliy-madaniy konseptlarni lingvokognitiv jihatdan qiyosiy örganiş nafaqat nazariy tilşunoslik, balki tarjimaşunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya va çet tillarini öqitiş amaliyoti uçun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RÖYHATI

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
2. Sharifian F. *Cultural Linguistics: Cultural Conceptualisations and Language*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2017. – 171 p. – DOI: https://doi.org/10.1075/clscc.8.
3. Mamadaliyeva H. B. O'zbek va ingliz tillarida "Vatan" konseptining qiyosiy tahlili // *ORIENS*. – 2023. – B. 372–375.
4. Ruzieva S. A. The National-Cultural Specificity of the Conceptualization of Family Values in English and Uzbek // *Axborotnoma. Ilmiy Jurnal*. – 2026. – № 4 (158/1). – DOI: https://doi.org/10.59251/2181-3973.2025.v1.138.1.4062.
5. Sulaymanova N. J. A Comparative Analysis of the Cognitive-Semantic Features of Conceptual Metaphors in English and Uzbek // *The Lingua Spectrum*. – 2026. – Vol. 10, No. 1. – P. 5–12. – DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23858834.
6. Speake J. (ed.). *Oxford Dictionary of Proverbs*. 6th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – DOI: https://doi.org/10.1093/acref/9780198734901.001.0001.
7. Najmiddinova M. M. Cognitive-Metaphorical Models of the Concept of Hospitality in English and Uzbek Linguocultures. – 2026. – DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.22308694.
8. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. – New York: Oxford University Press, 1997. – 328 p.
9. Fillmore C. J. Frame Semantics // *Linguistics in the Morning Calm*. – Seoul: Hanshin Publishing Company, 1982. – P. 111–137.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.